

Lentner Csaba

Történelmi látványtár

Historical Repository

ÖSSZEFOGLALÁS

Képekben élünk – ezzel a két szóval indítja a magyar cigány történelem egy sajátos megközelítését elemző kötetét Bencsik Gábor. A kötet, amely a szerző PhD-disszertációjának szerkesztett, könyvvé formált változata, az ábrázolást állítja a középpontba, azt tekinti elsődleges történeti forrásnak, és a képelemzés eszközeivel igyekszik új ismeretekre szert tenni a magyarországi cigányokról.

SUMMARY

“We live in pictures” – this is the initial sentence of a book by Gábor Bencsik giving an analysis of a unique approach to Hungarian Gypsy history. Based on the author’s PhD thesis, the book focuses on portrayal as a primary historical source, and endeavours to obtain additional knowledge about Gypsies in Hungary through the analysis of pictures.

A megközelítés nem teljesen új, de réginek sem mondható, még kevésbé elterjedtnek.

A történettudomány ma is elsősorban a szó, az írott szöveg erejére támaszkodik, az írásbeliség előtti idők történetét meghagyván a régészet felségterületének. Bencsik szerint azonban „a kép az elmúlt egy-két évtizedben megkezdte kitörését ebből a hátrányos helyzetből, az emberi gondolkodásban és gondolatközlésben visszaköveteli magának azt a helyet, amelyet évezredek át elfoglalt. Jó húsz éve egyre több szó esik a képi fordulatról, az »iconic turn«-ról, teljes joggal. Nem csak arról van szó, hogy az utóbbi évtizedekben a kép, élve az új technológiák kínálta lehetőségekkel, valósággal elárasztotta a civilizációt, meghódította a tömegek mindennapjait. A képi fordulat fogalma inkább ennek a jelenségnek az új megítélését, fontosságának felismerését írja le. A fordulat egyik eleme, hogy a kép immár a tudomány kapuit döngeti, egyre nagyobb mértékben a tudomány tárgyává és eszközévé válik.”

A kötet egyik értéke, hogy ennek a – társadalomtudományokat is átható – képi fordulatnak a történetét meglehetősen ala-

PROF. DR. LENTNER CSABA egyetemi tanár, tanszékvezető, Nemzeti Közszolgálati Egyetem (Lentner.Csaba@uni-nke.hu).

posszággal, egy disszertációtól joggal elvárható hivatkozási apparátussal tekinti át. Aki tehát a maga területén szeretne megismerkedni az *iconic turn* alapjaival, a kötet segítségével legalábbis elkezdheti a könyvtári munkát. Aki pedig mihamar a tárgyra szeretne térni, átlapozhatja a nem túl terjedelmes elméleti fejezetet.

A második rész *A cigányok képe*, a harmadik pedig *A képek cigánya* címet viseli. A szerző meg is indokolja a kettős fogalmazást: a cigányok képe eszerint az a vizuális formában is kifejeződő elképzelés, amelyet a mindenkori többségi társadalom alkotott a cigányokról, a képek cigánya pedig ennek a konkrét megjelenítése. A cigányok képe a 17. századtól kezdve (innen datálhatók a legkorábbi magyarországi cigányábrázolások) a kor általános szemléletével, a Zeitgeisttel együtt változik: kezdetben a mese és valóság összefonódásának lehetünk tanúi, majd, a felvilágosodásnak mintegy visszfényeként a leíró korszak következett, ezt a romantika kora követte, melyet a 19. század második felére a kedélyes, anekdotázó korszak váltott fel. Ezután az elfordulás és leszakadás kora következett, egyúttal magával hozva a néprajztudósi figyelem szemléletét is.

A kötet legizgalmasabb része *A képek cigánya* című fejezet, amelyet a szerző a képi közhelyek, idegen kifejezéssel vizuális toposzok rendszerének kidolgozásával és elemzésével tesz újszerűvé. Miközben Bencsik támaszkodik az írott források eredményeire is, meggyőzően érvel amellett, hogy a cigányokról alkotott ideáink jól megragadható, ám az időben változó képi közhelyek köré szerveződnek.

A toposzok rendszerében Bencsik sorra veszi a vándorlás képeit (szekér/kerék, ló, sátor/putri, üst), a hagyományos mesterségeket (kovács, zenész, faműves/

kanalas, aranymosó, kupec, vályogvető, kereskedő, jós), a szokásokat és öltözeteket (földön ülés, fejfedő hiánya, meztlábasság, pipázó nő, meztelen gyerek, erotika, rongyos ruha, cigányos viseletek, tolvajlás). Közel kétszáz grafikus ábrázolás összevetésével statisztikai elemzést végez, és annak segítségével kimutatja a többségi társadalom szemléletének, valamint magának a cigány társadalomnak a változásait. Ezen elemzés egyik érdekes eredménye, hogy a szerző abból a korból igazolja az oláh cigány népcsoport elterjedését, amely korban a kortársak még nem tudták megkülönböztetni a cigány népcsoportokat, így a jelenségnek írásos nyoma sem maradt.

Ennél nagyobb horderejű eredmény annak bemutatása, hogy mikor és hogyan következett be a cigányság leszakadása, marginalizálódása. Bencsik a képi elemzés segítségével bemutatja, hogy a többségi társadalom attitűdje miként fordult elfogadóból elutasítóvá, és milyen társadalmi változások állnak ennek a háttérben. Ezen a ponton a kötet a mai problémák kezelésére megoldást keresők számára is munícióval szolgál. Ami fontos: nem minősít, hanem megállapít, leír, indokol. Minden bizonnyal ez az a megközelítés, amely ma is eredményre vezethet, ha a cigányokkal kapcsolatos problémákra keresünk megoldást.

A negyedik, a kötet mintegy kétharmadát kitevő fejezet az elméleti részben felsorakoztatott eszköztár segítségével közel kétszáz konkrét cigányábrázolást elemez. A magyarországi cigányábrázolások a 19. század második feléig meglehetősen szórványosak, ezért a szerző a következtetésekkel is óvatosan bánik. A képes folyóiratok (például a *Vasárnapi Újság*) megjelenésével azonban ugrásszerűen megnő

az ábrázolások száma. Ezeknek, és velük párhuzamosan a korabeli fényképeknek az elemzésével már megbízható következtetések is levonhatók arról, hogyan is nézett ki például egy vándorcigány kompánia vagy a fafaragó beás cigányok telepe. Ha valaha létrejön egy cigánymúzeum – ami több mint indokolt volna –, ez a kötet kitűnő kiindulópontul szolgálhat a megfelelő tárgyi anyag összegyűjtéséhez és bemutatásához.

A kötet végén cigányokat ábrázoló, 20. század eleji grafikus képeslapok sorakoznak, szemléletesen illusztrálva azt a folyamatot, ahogy a városi polgárság számára a cigányság jól ismert társból sztereotípiává merevedett alakká vált. Az olvasóban

azonban hiányérzet marad: tudni szeretné a folytatást. Érthető, ha a szerző csak annyit akart markolni, amennyit meg is tudott fogni, mégis indokolt lett volna – legalább röviden – átlépni az önként vállalt, 1914-es korszakhatárt, és jelezni, hogy az addig felvázolt folyamatok milyen irányban haladtak tovább.

Amint az összegzésben a szerző megfogalmazta, a kötettel a célja a következő volt: a hiteles láttatás, a tárgyak és eszközök hiteles meghatározása, a képalkotóinak és közönségének attitűdje a kép tárgyával kapcsolatban, végül adatok a cigányság történetéhez. A kötet megfelel ezeknek a kívánalmaknak, helyenként tovább is lép azoknál. És ha szívesen is vetjük volna, hogy Bencsik az eredményeit nemzetközi összefüggésekbe helyezze, valamint – amint említettük – ha kitekintést ad legalább a 20. század első felének folyamataira is, egészében bátran úttörő munkának tekinthetjük a *Magyar cigány képes könyvet*. Amelynek értékét megsokszorozná, ha más népek cigány képeskönyve is elkészülne. Minthogy Bencsik könyve angolul is megjelent (*Hungarian Gypsy Picture Book*), van rá esély, hogy más országok kutatóit ilyen munka elkészítésére inspirálja.

(Bencsik Gábor: Magyar cigány képes könyv. A magyarországi cigányság történeti ikonológiája 1686–1914. Magyar Mercurius, Budapest, 2013, 312 oldal.)